

mitivnom čoveku živi priroda. On u sebi ne oseća prisustvo nekog »ja«. Njegov »ja« je dvojniki, a on je spolja. Iznutra vrvi od sveta.«¹ Ukazujući na međusobnu uslovljenost i dijalektičnost procesa projekcije i introjckije, Moren zaključuje: »Kosmomorfizam kroz koji se čovečanstvo oseća prirodom odgovara antropomorfizam kroz koji se priroda doživljava posredstvom ljudskih crta. Svet je u unutrašnjosti čovekovo, a čovek se rasprostro svuda po svetu.«² Magična vizija sveta izrasta iz čovekovih snova, mitova i verovanja koje pokreću antropomorfizam i dvojnika. U dosadašnjoj evoluciji pozorišta, magijska komponenta teatra, najizraženija u prvobitnim magijsko-religijskim obredima, nastoji se revitalizovati najneposrednijim vraćanjem suštini tradicionalnog obreda. Poniranje u korene teatra i oživljavanje arhajskih obrazaca jedna je od bitnih karakteristika novih pristupa avangardnog pozorišta. Ukazujući na potrebu za ritualom i obredom, ova traganja su ukazala i na mogućnost reaktualizacije magijskog u savremenom teatru.

Teatarsko u savremenoj konotaciji ovog pojma, podrazumeva i magijsko kao inherentnu komponentu današnje kulture. Naime, trošenje magijskog mišljenja u teatarskoj produkciji imalo je za posledicu kao i u ostalim oblastima kulture, povlačenje i potiskivanje magije sa njenog nekadašnjeg manifestnog plana, tako da se magijsko danas može prepoznati prvenstveno na planu inherentnog stvaralačkog teatarskog principa. Oslobođajući se tokom svog istorijskog razvoja od prvobitnog magijsko-obrednog konteksta, teatar danas predstavlja prvenstveno umetničko-estetski fenomen. Međutim, tok razvoja pozorišne autonomnosti i njegovog udaljanja od svojih izvora, praćen je i poznatim procesom introjckije magijskog sveta. Magijsko je time postalo prvenstveno činilac čovekovog unutrašnjeg sveta čije su rezonance postale relevantne za intezitet estetskog doživljaja. Osamostaljenjem teatra kao umetničko-estetskog čina, njegova nekadašnja magijska komponenta je dobila novu ulogu u kontekstu novih teatarskih zah-teva. Na putu svog estetskog osamostaljenja, teatar nije gubio vezu sa magijskim. ostavljajući ovom prilikom po strani činjenicu da se ova veza očuvala i u još uvek živim oblicima narodnog stvaralaštva u okviru narodne teatrolgije, treba na kraju svakako istaći i to da je ova veza u savremenom pozorištu naročito došla do izražaja u inspiraciji avangardnih traganja za novim oblicima pozorišta. Potrošene ritualne forme onemogućavaju njihovu rekonstrukciju, najpre s toga što smo u međuvremenu i izgubili osećaj za njih. Novi pozorišni prostor u tom smislu traži istinski obred kao način slavljenja novog sazajnog uvida u stvarnost. I kao oblik prave vrednosne promocije novog živog teatra.

¹ T. Čubelić, Usmena narodna retorika i teatrolgija, Zagreb, 1970, XX.

² Robert Pignarre, Povijest kazališta, Zagreb, 1970, 11.

³ M. Mos, Sociologija i antropologija, I, Beograd, 1982.

⁴ Z. Divinjo, Sociologija pozorišta, Beograd, 1978, 20.

⁵ Ibidem, 17.

⁶ An Ibersfeld, Čitanje pozorišta, Beograd, 1982.

⁷ Ibidem.

⁸ A. Arto, Pozorište i njegov dvojniki, Beograd, 1976.

⁹ A. Arto, Le theatre est d'abord ritual et magique. Oeuvres completes, V, Paris, 1964, 18-20.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ An Ibersfeld, navedeno delo, 158.

¹² M. Miočević, Surovo pozorište, Beograd, 1977, 337.

¹³ A. Arto, Pozorište i njegov dvojniki.

¹⁴ E. Moren, Čovek iz mašte, Beograd, 1967, 57.

¹⁵ Ibidem...

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ P. Bruk, Prazan prostor, Split, 1972, 45.

likovni prilozii na stranama: 215, 233, 234, 244, 247 i 253. slike branke veseljinovic

društveni život kao zavera protiv istine

miodrag racković

Pre nekoliko godina prisustvovao sam promociji ploče Vlade Bulatovića-Viba, na kojoj su bili snimljeni njegovi aforizmi. Izgovoreni njegovim glasom, brzo se okrenuo za potomstvo. »To ne sluti na dobro« – vajka se Vib – »svima kojima je snimljena ploča, Crnjanskom, Andriću, kao da je dat znak za umiranje. Ili su već mrtvi, ili su kandidati za smrt«.

Uostalom, bolje je da sam pravi ploču, nego da mu je pravi drugi, ispljuje gotovo utešni aforizam, kao što se to od njega i očekuje, i ovom prilikom Vlada Bulatović.

I znoji se, dok potpisuje primerke ploča, na omoćnicama, u velikim i ras-košnim zamasima, šake.

Stajao sam sa strane, kao jedan od njegovih gostiju, na nepostojećoj večeri, koju nikome nije ni padalo na pamet da posluži, i kao uljez među šarenim svetom. Posmatrao sam Vladino ogromno telo, njegovu proređenu čelepenku, po kojoj su se naselle graške znojia, kao na jutrom prehladenoj bundevi.

Kao na nekakvom, velikom, dobrom plodu, koji me je mamio da ga pomilujem.

Onda je Vlada Bulatović skočio, jer su se pojavila njegova deca. Skočio je lako, brzo se okrenuo u tesnom prostoru, uzbuđen, tako da je porušio čašu sa vodom; barice su se, poput žive podvukle pod albume ploča, i nakvasile njihove omote.

»Uvek nešto zabrljam, kada mi se pojave deca« – tužno je priznao Vlada, pa se još više orosio po čeli od uzbuđenja. Njegova nežnost je bila trapava, kao nežnost velikog medveda, nežnost zvezdana, koja dopire sa svetlošću, valjda, u nevidljivim, uzdužnim talasima.

Posmatrao sam njegovu decu, i to nespretno grljenje, to dodirivanje, Vibovo, njihovih pleća, kao žanr-scenu, iz koje nije skrivena toplota, kao što se žari pregrejani belutak.

A, dečica, radoznalo, posmatraju prizor svog oca, koji deli potpise.

U njihovim obrazima trudio sam se da pronađem crte Vladinog lica, nasledni trag, otisak šape, velikog medveda. Došli su, i s televizije, pa po prodavnici razmeštaju stativa sa reflektorima. U zanosu, ili zbunjenosti, Vlada ih vuče, svoju decu, da se »uslikaju« s njim, da ih rasporedi, kao na porodičnim fotografijama kraj sebe. I oni su, po starinski valjda računava Vlada, deo nekakvog njegovog truda. Životni bilans koji može da se unese na nadgrobnu, ili neku drugu, ploču.

Prirodno, deca su se otimala od njega, kao što se mališani brecaju kada ih roditelji kljukaju otužnim, preteškim slatkišima.

Onda ih je Vlada razočarano odgurnuo od sebe, među posmatrača, gundajući neke prekore, gotovo postideen, kao da je ponovo prevrnuo čašu sa vodom. Nije bio siguran da li, u očima svoje dece vidi radost zbog njegovog uspeha, ili nekakve znake blagog prekora. Što, u nepostojećem kadru, hoće da ih obgrli medvedom nežnošću.

Sve su to laži, stvarnosti društvenog života, onaj jedva primetni šav po kojem puca java, i zbog koje nam se čini da ništa u njoj nije usklađeno niti ima izgleda da bude, ako joj ne podarimo ne malu dozu artifičijelnosti, ili ne izvršimo nad njom nasilje posmatrača sa strane, koji beleži, i preoblikuje događaje. Stvar bi bila daleko jednostavnija da rasprskavanje laži nad našim glavama, od pojedinačne do kolektivne, društveno korisne i u službi odredeno praktičnog cilja, ne predstavlja izraz lažnog morala i deformisane svesti, izokrenutog moralnog reda u kojem je istini teško pogledati u oči. Laž je gotovo postala garancija konfora, i vapaj da se stvari ni na trunčicu ne poremete iz svog zgloba.

Još je, u prošlom veku, Dostojevski s gorčinom ukazivao na pojavu laži – svakako, u ondašnjem, ruskom društvu. U odnosu na rusko, obrazovano čoveka. U *Dnevniku pisca*, iz 1973. godine, on kaže:

»Eto, ta bestidnost posebne vrste u ruskom obrazovanog čoveka je za mene poseban fenomen. ... Ona svedoči o takvoj ravnodušnosti sopstvene savesti u sudenju nad sobom ili, što je isto, o tolikom neobičnom nepoštovanju prema sebi da čovek dolazi u oćajanje i gubi svaku nadu da će naći nešto samostalno i spasonosno na naciju, za njenu budućnost, među takvim ljudima i u takvom društvu.«

I, to, govori Dostojevski, imajući u vidu, male svakodnevnne laži, ono što bismo, danas, u šatrovačkom žargonu, označili rečju »baronisanje«. Kao maštovite, gotovo simpatične laži legendarnog barona Minhauzena. A šta bi tek imao da kaže znameniti ruski pisac, da je imao prilike da sazna o laži kao društvenom principu, kao obliku formiranja javnog mnjenja, kada bi spoznao golemi sistem »fabrikovanja« zastrašujućih ili optimističkih informacija, sa pozitivnim ili negativnim predznakom, koje primalac ne može nikako da proverii, kao efikasnom sredstvu za oblikovanje društvenog bića u savremenom svetu.

U kakvo bi tek tada oćajanje pao Dostojevski, i kako bi tek tada bio zbrinut za sudbinu nacije, i društva. Sa potpunim odsustvom odgovornosti, i za slepilo, i za nepromišljenosti, i za greške, i za krivotvorenje. Istina se proglašava kratkotrajnom, gotovo pastoralnom zabludom, derivatom laži i zle namere, jer gotovo da nema primera da će bilo kod od »političkih struktura«

priznati svoju grešku, i izraziti makar javno kajanje. Istina je u njihovim rukama, a kada se pokaže suprotno, pozivaju se na objektivne okolnosti i na nepovoljan istorijski trenutak. Barataju istinom po svojoj volji, sledeći zakone pogrešno shvaćene, prizemne taktike.

Sve je to dovelo do toga da se danas laži, makar koliko da je primećujemo, ne prima nimalo bolno. Bolujemo od umora, pritisnuti smo moralnom tromašću, i gojaznošću, rđavim duhovnim varenjem. Nestalo nam je bodrosti mladički razvijorene misli.

U istom *Dnevniku*, Dostojevski, kao da nagoveštava ove nimalo vesele misli:

„Nema sumnje, iz svega toga (to jest, iz tog nestrpljenja izglednih ljudi koji su zahvaćeni verom u teorije o budućem blaženstvu) rodio se kasnije politički socijalizam, čija je suština, za sada, bez obzira na uzvišene ciljeve, u propovedanju opšteg grabeža koji bi trebalo da izvrše siromašne klase, a posle, neka bude kako bude (jer, stvarno ništa nije rešeno, u vezi s tim, čime zameniti sadašnje društvo, samo se zna da bi trebalo ovo sadašnje da propadne – i, eto, za sada je u tome formula političkog socijalizma)“.

Grabež je, kao što je predvideo Dostojevski, izvršen; staro je društvo zamenjeno novim, u kojem su se pojedinci obogatili, a nisu se ipak nasitili dobra, kao da je unutrašnja glad dublja od svesti o posedu, pa su onda izfabrikovali laži o svojoj bezgrešnosti, skromnosti i odricanju i, u zaklonu ugojenog morala, pristali da podnose laži drugih, hraneći svoju savest obiljem predmeta koje posmatraju s radošću novih vlasnika, sa srećnim blaženstvom vernika koji su to iz računa, što ih je božja providnost, i milosrđe nagradilo. Predmeti, i grabežom zgrnuti stvari, na gomilu, postaju tako delovi njihovog vlastitog bića, koje svakog trenutka mogu da opiju imanjen, a ne poimanjem.

A tek kako zlokobno, sa stanovišta proživljenog, istorijskog iskustva, zvuči ova tvrdnja Dostojevskog:

„Ima istorijskih trenutaka u životu ljudi kada se javno, drsko i najgrublje zločinstvo može smatrati lepotom, plemenitom hrabrošću čovečanstva koje se oslobodilo okova“.

Zar se nije tako, posle gotovo svih revolucija, masovni teror opravdao očuvanjem tekovina društvenog prevrata i borbom, plemenitom, i gotovo humanom, protiv poraženih snaga bivšeg društva? A mala preterivanja u zločinstvu, kasnije, bivala su zataškavana s dobrohotnošću koja ne računa sa besmislenim žrtvama i sa zverskim ubijanjem čak i nevinih ljudi. Greške u koracima, objektivno teška situacija, revolucionarni zanos – sve su to pravdanja, koja predstavljaju svaki otklon od odgovornosti.

Što se pak proročanstava tiče, Dostojevski svakako, među velikim piscima, gotovo da nema premca. Ne samo kada je reč o istorijskim predviđanjima, već i u odnosu, iznad svega, na ljudsku prirodu, o kojoj nije imao osobito visoko mišljenje. Pišući o ljubavi, pomalo čudnovato, žena iz visokog društva prema kaluderima, i svetim ljudima, on ispisuje prekrasnom ironijom nabijene redove:

„U njih plamen pobožnosti prerasta u jednu, u velikoj meri neprirodnu, pojavu koja ide za tim, da tako kažemo, da usladi i polaska, da zavoli onako na zemaljski način onog slugu Božjeg kojega najviše uvažava. Mi smo isticali da su u katolika ti slučajevi češći nego kod nas, gde se, uostalom, veoma retko i sreću. ... U početku, na primer, iz velike pobožnosti šalju Božjim slugama, bombone, poslastice, ne razmišljajući da su ovi darovi, ma koliko bezazleni, ipak davolska sablazan; a zatim, tu ideju o bombonama šire sve do onih granica koje su sasvim nedozvoljene. I, najzanimljivije od svega je to, ponavljamo, što se sva ta neprimadnošću rađa iz veoma plemenitih osećanja, i do te mere može da obmane prirodu da čovek u najvećem sagrađenju može da se miri sa ovim molitvama, postovima, i sličnim – nalazeći da se sve to može uzeti zajedno“.

Ne samo da je Dostojevski, sudeći po ovim rečima, »predvideo« dolazak Raspućina, na primer, već je tačno fiksirao moralni »melanzh«, u kojem se spajaju niske strasti i uzvišena načela. Samo, izgleda da je preterano veroval u čisto biće, u dušu narodnu, smatrajući da su takve izopačenosti svojstvene samo višim slojevima, pokvarenoj prirodi, gospođa.

U prirodi je svakog fanatizma, osobito kada je pothranjivan sistemom laži, da se pobožnost pretvara u pojavu koja se ispoljava u težnji da na zemaljski, neidealni način zavoli slugu Božjeg, odnosno onoga koji predstavlja neograničenu moć i pravednost. Danas, u vreme odbacivanja skrupula, i otvorenosti duševne, primeri za takvo prinošenje bombona i poslastica slugama Božjim, ima na pretek. To se tumaći, da je predstavnik vlasti, izvesna osoba od političkog značaja, ipak, čovek od krvi i mesa. Davno je prošlo vreme revolucionarnog asketizma.

Tako se veoma često ideali pretvaraju u zavodjenje slatkišima, i u davoljsku sablazan, kao uvertira, ili prethodna, ritualna radnja, za molitve i zaklinjanje na vernost najvišim vrednostima. I sve to pomešano, kao u neukusnom testu.

Kakve to veze ima sa promocijom ploče, sa snimljenim aforizmama, Vlade Bulatovića-Viba? Ima, jer me je njegova medveda nežnost podsetila na patnju dobrote i na nemo mlataranje rukama, kada smo u posvemašnjoj pritvorenosti izgubili svoje reči. Kada se plašimo da zagrlimo svoju decu. Kada glumatamo pred okom kamere, dobrovoljno sudelujući, statirajući u stvaranju kulturnih informacija. Kao gotovih oznaka jednog mišljenja, koje pre liči na tupost nego na pronicanje.

O smrti uopšte, a kamoli o vlastitoj, razmišljao sam uvek sa zebnjom, nalik na posmatrača koji je primoran da svoje telo zamišlja, opruženo, u nekom budućem kovčegu. Koji ga, to truplo, oplakuje zajedno sa drugima, posmatrajući, neprimećen vlastiti pogreb, iz nekog prikrajka.

Potpuno mi je jasan poriv jednog srpskog šaljivdžije, koji je sebe proglasio mrtvim, samo da bi posmatrao kako će ga rodaci i prijatelji ožaliti. Posle, kada dođe trenutak da umre, zna s čime može da računa. A, i smrti se, tako, narugao. Napravio je od nje sprdačinu. I rodacima i prijateljima se podsmevao. Nasamario ih je, papreno.

I o smrti dragih mi bića, mojih roditelja na primer, razmišljao sam kao o pompeznom, ožalničkom ritualu. Kao o tome da će mi neko, kakav debeljuškasti, svojeglavi Božji sluga, podseći samo korenje. Razmišljao sam u strahu da li ću, kada do toga i dođe, biti u stanju da se rastuzim, da zaplačem. Da se medvede raznežim.

Da smrt ima tako sveobuhvatno značenje, a ne samo da je prestanak funkcionisanja jednog organizma, upozorila me je izvrsna studija Luja-Vensana Tome *Antropologija smrti*, studija do te mere uzbudljiva da sam, čitajući je naiskap, do u rane jutarnje sate, zatvarao prozore, da ne iskočim, kroz njih, na ulicu. Da, pred tim zovom smrti, ne izvršim samoubistvo.

Toma piše o fizičkoj i biološkoj smrti, o društvenoj smrti ili o smrti kao društvenoj činjenici, o socijalizaciji smrti, o smrti životinja i ljudi, zatim o pojmljenoj i doživljenoj smrti, o samrtnicima, o čoveku pred smrću. On razmatra i odnos smrti i govora civilizacije; on predlaže razvijanje izvesne tanatosemiologije, pri čemu razlaže odnos smrti i govora, smrti i simbola, smrti i imaginacije.

Na taj način, reč smrt u svojoj mnogostranosti i složenosti, zvoni kroz ovu knjigu poput čegrtaljke, pokazujući se kao temljan odnos prema kojem niti možemo niti smo »raspoloženi« da zauzmemo bilo kakav neprijatan stav.

Najpriyatnije nam je, ipak, kada je, tu smrt, posmatramo kao nešto što se drugome dešava, kao na pojavu koju moramo obezličiti da bismo je mogli prihvatiti, uprkos njenoj pretnji. Gotovo utešno deluje sintagma, da smo svi smrtni i da nikoga ona ne mimoide, ma koliko to paradoksalno izgledalo. Taj kraj, nailazak smrti, ipak je pomen u daleku i neizvesnu budućnost, o kojoj je još, o kojoj je uvek rano da se razmišlja, koja nam se tako, gurnuta u stranu, privida kao blaga izmaglica, ili nekakav san, koji leči.

Naravno, niti sam spreman niti umem da o smrti umujem na »naučan«, i na tako sveobuhvatno, gotovo indiferentno način. Ona za mene ima vrednost nečega u čemu nikako ne mogu da imam iskustva, nečega što me često plaši toliko da panično sebe mamuzam, samo da bih se što više izgovorio, dok ona ne dođe, da se preko mene prelije.

Upravo tako, ma koliko to izgledalo detinjasto, zamišljam da smrt dolazi na kočijama, poput starinskog, nezvanog gosta, sa naoštrenom kosom. Pa mi preti, i iznuruje mi telo. Najstrašnije je što će doći, verovatno, kada budem imao najmanje volje da se branim, kada mi, bez moga znanja, i volja i duh istrule, pre tela, u slavu fiziologije.

Mene su, na primer, u ovoj knjizi interesovali gotovo tehnički detalji. Kada već ne mogu da pojmem, niti da sebi predstavim vlastitu smrt, bio sam radoznao da vidim otkuda, u ljudima, kraj sveg saznanja o njihovoj neopozivoj konačnosti toliko patološke radosti kada je reč o umiranju drugih. Govoreći o genocidiju koji je izvršen nad Jevrejima, Toma iznosi podatke da je Hitler izbrisao sa karte zemaljske šest miliona pripadnika ovog »izabranog« naroda. Pri tom, Toma insistira na tome da bi trebalo razlikovati stav sadističkomazohističkog dželata koji uživa u agoniji svoje žrtve od tehnostrate koji se pokorava naređenjima ili »idealu«, ali hladno odlučuje o istrebljenju.

Kada je reč o tehnokratama, o činovnicima rata, o ljudima koji su slepo izvršavali višu državnu volju, ili naređenja vladodržaca, postoji priča da je Ajzenhauer bio zgađen Nirnberškim procesom, na kojem se sudilo hitlerovim generalima, nacističkim zločincima.

Kažu da je bio zgađen, jer je odjednom postao svestan činjenice da bi, u slučaju da se rat drukčije završio, a ne pobedom saveznika, njima, savezničkim oficirima, i vojskovođama, bilo suđeno. Pobednici pišu istoriju, a tako izgleda generalna pravda.

Ovaj proslavljeni američki general nije se ni za dlaku razlikovao od bilo kojeg tehnokrate, koji izvršava naređenja svojih pretpostavljenih. Istrebljivije šest miliona Jevreja, ipak, ne može da bude stvar onih koji pišu istoriju niti u domenu neke bešćudne volje koja je sebe postavila kao »ideal«. Za ratnike koji bespogovorno izvršavaju naređenja komande, nisu više važne žrtve i cena, nego ciljevi.

Toma navodi mišljenje izvesnog E. A. Čilsa, koji daje ideološku shemu genocida, i time unosi nešto više svetla u ovaj problem:

»isključivost i neprijateljstvo grupe prema svim ostalim grupama, zahtev za bezuslovnom pokoravanjem grupe koja sebe smatra jedinim izvorom blagotvornih promena, predstava o svetu kao o poprištu stalnog sukobljavanja, prezir za osećanje blagosti, porodične veze, tolerantnosti prema »neprijateljima«, rovanje u postojanje sveprisutnog tajnog neprijateljskog rovanjenja i u njihovom maskiranu kontroli čak i nad veoma udaljenim oblastima života i, najzad, ideal jednog društva bez sukoba i potpuno harmoničnog, koje bi se ostvarilo kroz trijumf njegove vlastite grupe«.

Ma koliko nam se ova shema učinila možda isuviše uprčćenom, u njoj su sadržane sve bitne karakteristike, i fašizma i staljinizma. I što je najgora, svih utopijskih, idealnih modela društvenog uređenja, u kojima se ne računa na žrtve, i na trošak, rastur u ljudskim životima, i materijalu, pod izgovorom ostvarenja krajnjeg cilja. Tako, idealni oblici, romantične utopije čine nam se blistavim jednostavno što kod njih nije do kraja izveden račun, što se izgleda fantasti zanose srećom čovečanstva i budućim univerzalnim sklantom, pri čemu se zabašuruje koliko sve to košta.

Od idealnog sna o društvenoj jednakosti, od čežnje za monolitnošću i idejnim jedinstvom lako se dolazi (kolači, i poslastice za Božjeg slugu, podavanje vrhunske ideji, koju prenosi taj prljavac u rizi, ili ideološki prevarant) do genocida, do patološkog istrebljenja svih onih, čitavih čak naroda, idejnih protivnika, sumnjivih i kolebljivih pojedinaca, koji smetaju, koji kvare čistotu ideje ili narušavaju idealan tip individue koji pripadaju grupi izabranih, nije tako dalek put kao što izgleda na prvi pogled. Pravo na drukčije mišljenje u ovakvim društvima je ponekad pravo na vlastitu smrt. Bez romantičnih karuca, bez naoštrene kose, u jednom istina dalekom, i ne tako lako predvidivom trenutku.

Svakako, ovakva razmišljanja kreću se u krugu opštih, iako nesumnjivo sumornih ideja. Mene ipak više interesuje ono što tvrdi Toma, da je zapravo misao o vlastitoj smrti – nezamisliva. Ništa ne znamo o svojoj smrti – kao ni o svom rođenju – ni mesto, ni čas, ni kako, ni zašto. ... Ne postoji subjekt smrti ništa više nego subjekt rođenja.

Na taj način, dve osnovne tačke našeg života, Alfa i Omega, ostaju zauvek izvan moći poimanja. Život mi se pričinja zbog toga kao nešto između, kao proticanje koje je izašlo iz ništavila i koje se vraća u njega. Nit koja se neosetno prekida, nit koja spaja dve konačne tačke. Ne poznamo ni svoje poreklo ni kraj.

Pa ipak, sve su to eufemizmi, koji imaju zadatak da nam u poetskoj formi približe nešto što je u nesamerljivoj vremenu budućnosti. Svoju

smrt ne zamišljamo nikako kao raščepjeno ždrelo, i uvek isti zadah truljenja. Zamišljamo kao nit, poput svetlosnih tačaka, ili pozorišnog zamračenja.

A da se nit našeg života sasvim neprimetno kida, da zavisi od ništavnih i besmisleno trivijalnih stvari, od izvesne tehnologije umiranja, govore nam sledeći medicinski podaci: ako prekid cerebralne cirkulacije traje od tri do deset sekundi, lice ima duševno zamračenje, koje je ravno duševnoj smrti. Kod dvadeset sekundi javlja se gubljenje svesti, a kod trideset sekundi je munjevit sinkopa: lice naglo gubi svest, prebledi, telo mu ostaje mlitavo, puls mu staje.

Eto, slike, medicinske, naučničke gotovo propagandne, smrti vešanjem, na primer. Izgleda nam, reklo bi se, mal'te ne privlačnim, tako, umreti. Za manje od minute, ta biljka, entitet koji se naziva čovekom, postaje lešina, nepovratna travka koja je pripremljena za fiziologiju groba, za orgije raspadanja. To su činjenice sa kojima nikako nećemo da se pomirimo, pa snatrimo o starinskim kočijama.

A tek onda nastaje čitavo jedno, praktično, a ipak ritualno obraćanje društvu, tog lešini, koja se nekada nazivala čovekom. Toma ukazuje na to da postoje granice odvratnosti u odnosu na leš, da živi posmatraju, čak i svoje najbliže pokojnike, kao trupla okužena zarazom.

«Doista, potrebno je veoma mnogo vremena, prakse» – veli nam Toma – »da bi se u toku dana prilazilo najgornjima pokvarenom lešu, da se sačuva netaknut apetit za bilo koje jelo, i da bi se na kraju moglo govoriti o sanjanju leševa i kosturnica a da ne bude reč o košmaru! U toj oblasti postoji neka vrsta profesionalnog smisla koji se povlači do krajnje nepristrasnosti... Neka vrsta estetike mere omogućuje da se ta preminula tela prepuste jednoj vanljudskoj dimenziji, jednom onostranom svetu u kome nismo kod kuće».

I upravo, na takvu estetiku mere, na ravnodušnost tanatopraktičara, na pragmatističku zatucanost ljudi koji su sposobni da pred sobom ne vide ono što bi trebalo da posmatraju s užasom, neću da pristanem. Ima neke sablasne blaziranosti u tome. Gadi mi se hladnoća dželata i spretno pripremanje vrata, osuđenika, za giljotinu.

Istina, jeziva je, i preterana, »zainteresovanost«, afektivan odnos prema lešu, kao da je reč o živom telu. Herodot nam je ostavio svedočanstvo da su, u Egiptu, lepe i slavne žene bile predavane tek trećeg dana, grobarima, kada je započeto truljenje ograničavalo njihove ljubavne strasti. Sve dok prirodni procesi, fiziologija groba i rad raspadljive, organske materije ne učine da se naruši ravnoteža, da se povredi estetika mere, koja se ovde javlja kao vid samoodbrane, čovekove, od bilo kakve vrste nezdrave samilosti.

Anatomi, ili stručnjaci koji vrše obdukciju, s cinizmom ističu, uostalom sasvim ispravno, da se i mozak jednog pesnika i grudi neke lepogke sa ekrana, viđeni ispod kože, na razliku od mozga nekog zverskog zločinca ili grudi kakve zamazane uličarke, pune vašiju. Samo je koža, samo je spoljašnjost zamazana. Ispod kože, dakako, počinje neka vrsta fiziološke ravnopravnosti.

Eto, kada bismo sa svom ozbiljnošću uzeli ovu jednostavno formulisano tvrdnju, mogli bismo zahtevati da se, zarad jednakosti, i što nas, te minimalne razlike, vredaju, čovek svede na fiziologiju, da mu se bez cifranja odere koža. U svetu, propadljivom i svedenom na konačne oblike, tehnologija zauzima gotovo presudno mesto, u formativnom, i u estetskom smislu. Kako čovek da pokupi vlastite otpatke, onaj civilizacijski talog što preostaje iza njega? Kako da se odbrani od suvišaka, koji više ničemu ne služe, već samo zagađuju okolinu? Kako da što pre i što neosetnije zaboravi svoje mrtve, pokojnike sa kojima su pokidane sve veze?

Očigledno, naspram pojedinca, čak i kada je pretvoren u lešinu ili je pripremljen za umiranje, stoji društvo, i njegove institucije, onaj davno uspostavljeni red koji vodi računa o estetici mere. Razmatrajući probleme položaja samrtnika u bolnicama, Toma u svojoj studiji ukazuje da on, taj umirujući bolesnik, postaje samo predmet u toku tretmana, tretmana koji nije ništa drugo nego njegovo dovođenje, zapravo privođenje smrti. On ne sme da izneveri lekarska očekivanja kako u vezi s razvojem bolesti, tako i kada je reč o času umiranja.

Ukoliko se ipak dogodi da izneveri njihova predviđanja, postoji opasnost da dođe do kraha »sentimentalnog reda«, do toga da lekari i bolničko osoblje izgube svoje pouzdanje. Da posumnjaju u svoje isceliteljske moći. Da budu izloženi sumnjama, i napadima rdave savesti. Bolnički red je, očigledno, imitacija društvenog poretka. Najzad, kada se lekari toliko trude da bolesnika privedu smrti, i on mora da pristane na žrtvu, da na vreme umre. Oni su, i lekari, i bolesnik, učesnici u izvesnom društveno korisnom poslu.

Sa tog stanovišta, celishodnosti delovanja lečenja, i umiranja, u bolnicama, bolji je pacijent koji umire u predviđeni čas od onoga ko izigra sva predviđanja, tako reći poverenje lekara, ozdravivši ili umrevši ranije ili kasnije nego što mu je prorokovano: to smetalo u kolu dovodi u sumnju sam smisao bolničke ustanove; on izvrgava ruglu pouzdanost dijagnoze (dakle, predviđanja), on remeti skladnost međudejstava sistema »interaktanata«. U tom glupavom sistemu, jedino u službi dobre uhodanosti ustanove i pristiža šefa-lekara, smrtinik, služi, dakle, kao žrtva, pa i kao predmet.

Zvuči, možda, ironično, insistiranje na ovoj slici jednog tehnološkog sistema kakvim se danas pokazuju najmodernije bolnice, kao slikanje nekog posuvraćenog, patološkog tipa mišljenja. Međutim, ne treba smetnuti s uma da su upravo ovakvi zaključci jedne ozbiljne studije o trajanju smrti u bolnicama, i o tim skladištima umirućih, koji ne smeju, makar i nevoljno, da remete red i funkcionisanje jednog dobro uhodanog sistema.

Luj-Vensan Toma će nam posvedočiti da su samrtnici osobito poslušne osobe, pa se dešavalo da dragovoljno umiru u predviđeni čas, ne dovodeći u napast mehanizam ustanove, i delatni sistem. Dešavalo se da, bez obzira na stanje organizma, ovi samrtnici uginu od pokornosti, i dobrote.

Svakako, tome se ne treba suviše čuditi. U igri je golema, gotovo savršena, kompjuterizovana tehnologija, i nasuprot nje, ništavna travka, entitet koji nazivamo čovekom. Pred njom, tom tehnologijom, čovek ima male šanse, osobito što veruje u nju, primoran je stanjem zavisnosti u kojem se nalazi u odnosu na taj sistem, a stupio je u oblast duboke iracionalnosti, oblast bolesti i zdravlja, kidanja niti između krajnjih tačaka, u oblast, dakle, koja je zavisna jedino od njegovog subjektivnog statusa. Sistem pak, i tehnologija, u komunikaciji koju čovek mora da uspostavi s njima, da bi ih razumeo, su u prednosti; za čoveka oni stižu dušu, moralnu osu, i pravo na

grešku, bez obzira šta je sve urađeno da se mogućnost pogreške odstrani. Otuda je unet u tu savršenu tehnologiju i pojam predviđanja koji joj nikako ne pristaje, predviđanja koje se u suštini pretvara u opkladu u ljudsku glavu.

Nije nikakvo čudo što neki smatraju lekare, u ovakvim ustanovama, činovnicima smrti, koji ne gledaju u lica svojih pacijenata, već mu silaze pod kožu, ispod epiderma, među pulsacije krvotoka. Iz straha, da sistem ne počne da deluje naprazno, kao mehanizam koji je izgubio svoju namenu, kao suviše komplikovana, naučnička razbibriga, igračka koja svojim signalima, svetlosnim tragovima koje organizam ostavlja na ekranima; naprava koje me neodoljivo podsećaju na električne bilijare, za razbijanje dokolice.

Na taj način, u ovom segmentu uviđanja društvenog života bolesti kao zavere protiv istine, kao parcijalizacije ljudskog tela, možemo mirne duše reći da se lekari ponašaju kao neka vrsta ideološki zaslepljenih članova jednog reda, zdravlja i naučničke egzaktnosti, koja lako može da sklizne prema nasilju, prema tehnološkoj bezličnosti.

Šta sam ono, o Vladi Bulatoviću-Vibu želeo još da ispričam? Vratio sam se kući, stavio na gramofon njegovu ploču, i slušao te aformizme koje je izgovarao setnim glasom, kao da me doziva, iz groba. Znojio li se, još, njegova mesnata glava, ili su ti kratki, duhoviti, ti ekvilibristički skokovi, to lomljenje logike, samo jedna njegova nespretnost, u trenutku kada svakom zvezdanom neožnisku pokušava da obuhvati sve koje voli, a da pri tom ne prevrne čašu?

belost/susret

oto horvat

Svetiljka
tulipan nem.
Odjek zagrijaj(vir)
šišmišev let.
Pločnik šapćući
ime ti zaspao.

VAJAR

Te ruke
moć
igre sebe
zakiva ga
o senku.

Mač

Arej lice oštri
danonočno
Znoj.
Molba
u grlu mi usmrtili
klijajući Ne.
Dodajem peškir.

SUSRET

Ginzberg sa viljuškom
harfa
noćas izgara
u potpunju katarzi
slamajući se
na čelu mi stih.

BELOST III

praodstaj
nad vodom
lik svoj
video sam
izvor.

BELOST II

rad Dunavom
ogledalom
gorući dlan
lepezu sa lica
izgara

SUSRET III

Pucanj
iz kupatila
Više pucnjeva
Mnoštvo pucnjeva
Zar ne vidite
plastične pištolje?
O. Majko
kako ih varaš
igračkama.

PREDEO

Talasaju se noževi
žitnih boja
oreol
Knjiga u polju
divovskog plod.

PREDEO II

Prekinut korak
jutra dah.
Ukoričena rosa.
Gramofonska radost
u rasutosti
plod i trag.